

RECENZJE

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 71 (S)/2024, s. 213–217

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2024.034>

Mirosław Bochenek, *Mikołaj Kopernik czy Thomas Gresham?
O historii i dyspucie wokół prawa gorszego pieniądza*,
Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2023, ss. 670

Mikołaj Kopernik jest powszechnie znany jako wielki astronom. Zdecydowanie mniej o nim wiemy jako autorze opracowań dotyczących zagadnień ekonomicznych w zakresie pieniądza. Przypisuje się mu trzy traktaty i jeden list poświęcone tej problematyce. Niestety przez stulecia były one zapomniane i dopiero dzięki głównie niemieckim i polskim badaczom następuje powolny proces poprawy stanu wiedzy wśród historyków ekonomii i historii myśli ekonomicznej na temat wkładu Kopernika w rozwój badań nad psuciem pieniądza. Niestety ciągle jeszcze, począwszy od połowy XIX w., zdecydowanie przeważa przekonanie, że twórcą poglądu mówiącego o zasadzie wypierania z obiegu pieniądza lepszego przez gorszy jest Thomas Gresham, angielski kupiec, finansista oraz doradca królowej Elżbiety I.

Z przypisywaniem Greshamowi całości zasług nie zgadza się Mirosław Bochenek w monografii *Mikołaj Kopernik czy Thomas Gresham? O historii i dyspucie wokół prawa gorszego pieniądza*, wydanej przez Wydawnictwo Naukowe UMK w 2023 r. Dotychczas ukazujące się publikacje dotyczące ekonomicznych aspektów działalności Kopernika koncentrują się głównie na jego poglądach, pomijają lub w niewielkim stopniu poruszają zaś kwestię dorobku pozostałych uczonych zajmujących się psuciem pieniądza. Lukę tę z pewnością wypełnia praca Mirosława Bochenka.

Recenzowana książka składa się z wprowadzenia, 10 rozdziałów, podsumowania, bibliografii i indeksu osób. We wprowadzeniu autor postawił sobie ambitny plan udzielenia w monografii odpowiedzi na sześć pytań badawczych: 1. Kto faktycznie sformułował prawo, które głosi, że gorsza moneta wypiera z obiegu lepszą? 2. Czy było to odkrycie jednorazowe, nazywane zamiennie unikatowym lub jedynakiem, czy odkrycie wielokrotne? 3. Jaki jest wkład uwzględnionych twórców do rozwoju myśli ekonomicznej? 4. Jakie są warunki konieczne działania tego prawa? 5. Czy autor tego prawa miał wystarczające podstawy do wymyślenia takiego określenia? 6. Jaka jest poprawna nazwa tego prawa?

W rozdziale pierwszym zostały opisane początki i rozwój pieniądza towarowego i kruszcowego. Ciekawe, że już w starożytności mieliśmy do czynienia z psuciem pieniądza, zastępowaniem monet lepszych monetami gorszymi. Rozdział drugi dotyczy zjawiska psucia monet w średniowiecznej Europie. W tym kontekście interesujące jest przedstawienie postaci Mikołaja Oresmiusza i jego *Traktatu o powstaniu, istocie, prawie i zmianach monet* oraz wznowień tego dzieła.

Istotne znaczenie w poszukiwaniu odpowiedzi na postawione pytania badawcze mają rozdziały od trzeciego do piątego. W rozdziale trzecim zostały przedstawione i poddane analizie wszystkie opracowania dotyczące pieniądza autorstwa Kopernika. Cenne jest przesłedzenie losów kopii tych rozpraw oraz odniesienie się do ich licznych reedycji. Ponadto została poruszona kwestia błędnego tytułowania tych traktatów i ich datowania oraz wskazane źródło powstawania tych błędów.

Kolejny rozdział – czwarty – został poświęcony głównie listowi Thomasa Greshama, przedstawiającego wyniki jego badań nad powodami odpyływu złotych monet z Anglii. Bochenek dzięki wnikliwej analizie tego listu wykazał, że brakuje w nim uwag w kwestii wpływu psucia monet przez króla Anglii Henryka na wypieranie pieniądza dobrego przez pieniądz zły.

Dorobek naukowy Henry'ego Dunninga MacLeoda stanowi przedmiot rozważań rozdziału piątego. Ten szkocki uczyony jest winny rozpowszechnienia się błędnego przekonania wśród wielu pokoleń ekonomistów, że odkrywca prawa o wypieraniu pieniądza lepszego przez pieniądz gorszy jest Gresham. Niestety ten bezpodstawny pogląd MacLeoda, powtarzany przez

niego wielokrotnie, utrwalił się tak bardzo, że nawet dziś funkcjonuje zarówno w literaturze polskiej, jak i zagranicznej.

Zasadniczą treść publikacji, również pod względem objętościowym, stanowią rozdziały od szóstego do dziesiątego. W rozdziale szóstym przedstawiono ocenę wkładu Kopernika w rozwój ekonomii polskiej oraz światowej. Rozpoczęto od pierwszych analiz historyków literatury i astronomii, które ukazały się wkrótce po odkryciu Kopernikowskiego traktatu *Monete cudende ratio*. Jednak z oceną twórczości Kopernika pod kątem ekonomicznym mamy do czynienia dopiero kilkadziesiąt lat później, kiedy mała grupa ekonomistów podjęła próbę oszacowania wpływu tego dzieła na rozwój myśli ekonomicznej.

Traktaty monetarne napisane przez Kopernika przez kolejne trzy stulecia nie tylko nie były przedmiotem dyskusji, lecz nawet nie były szerzej znane. Dopiero ich odkrycie w XIX w. stało się impulsem do badań nad nimi. W tym czasie dokonano ich pierwszych analiz, które początkowo nie obejmowały wszystkich wersji. Wśród badaczy budziły one kontrowersje, z wyjątkiem traktatu *Monete cudende ratio*. Istotny przełom w intensyfikacji badań nad ekonomicznym aspektem działalności naukowej Kopernika nastąpił dopiero w latach 30. XX w. i był związany z odkryciem kopii kolejnych dwóch traktatów monetarnych autorstwa torunianina oraz obchodami 450. rocznicy urodzin wielkiego astronoma. Temu zagadnieniu w całości został poświęcony rozdział siódmy. Prezentuje on poglądy uczonych, historyków gospodarczych i historyków myśli ekonomicznej na temat ekonomicznej twórczości Kopernika, w tym również przeciwników nadmiernego przeceniania jego wkładu w rozwój historii myśli ekonomicznej.

Obchody Roku Kopernikańskiego w 1953 r. stały się tematem rozdziału ósmego. Ogłoszone przez Światową Radę Pokoju, przyczyniły się do ogromnego wzrostu zainteresowania koncepcjami ekonomicznymi Kopernika. Rok jubileuszowy obfitował w liczne konferencje naukowe oraz publikacje poświęcone aspektom ekonomicznym twórczości wielkiego astronoma. Zainteresowanie Kopernikiem utrzymywało się przez wiele następnych lat. Powstało sporo publikacji kopernikańskich, których autorami byli przede wszystkim historycy myśli ekonomicznej, teoretycy ekonomii, historycy nauki, numizmatycy, historycy gospodarczy. Z pewnością obchody Roku Kopernikańskiego były mocnym impulsem do badań nad

wkładem Kopernika w rozwój historii myśli ekonomicznej. Owocem tych badań były m.in. ustalenia dotyczące identyfikacji teorii pieniądza oraz reformy monetarnej w Prusach. Niestety, jak zauważa autor, wiele z tych publikacji zostało dotkniętych dogmatycznym marksizmem, panującym w tym okresie w ekonomii akademickiej.

Tematowi kolejnego ożywienia badań kopernikańskich został poświęcony rozdział dziewiąty. Rok 1973, w związku z przypadającą 500. rocznicą urodzin Mikołaja Kopernika, został ponownie ogłoszony rokiem wielkiego astronoma. Podobnie jak w przypadku poprzednich jubileuszy, przyczynił się on do wzrostu zainteresowania twórczością ekonomiczną Kopernika wśród naukowców. Tym razem nowe światło na jego poglądy monetarne starali się rzucić głównie zawodowi ekonomiści. Były jednak również osoby niemające wykształcenia ekonomicznego lub niezajmujące się na co dzień nauką. Jedno, co ich łączyło, to pasja, z jaką podchodzili do myśli ekonomicznej Kopernika. To właśnie oni przedstawili nowe spojrzenie na traktaty astronoma, a ich publikacje wzbogaciły opis idei stworzonych przez tego uczonego.

Ostatni rozdział, dziesiąty, przedstawia stan badań nad poglądami ekonomicznymi Kopernika po upadku komunizmu w Polsce. Z publikacji wynika, że badania nad traktatami monetarnymi astronoma stosunkowo intensywnie były kontynuowane także po 1989 r. Z pewnością bodźcem ku temu stały się zmiany ustrojowe zachodzące w Polsce. Została zniesiona cenzura, a naukowcy mogli cieszyć się swobodą w prowadzeniu badań. Natomiast należy zgodzić się z opinią autora, że pewne przeszkody w rozwoju badań nad koncepcjami ekonomicznymi Kopernika w Polsce trzeba upatrywać w formalizacji modelu ścieżki rozwoju naukowego i oceny osiągnięć pracowników naukowych oraz w ograniczeniu na studiach wyższych wykładów i ćwiczeń z historii myśli ekonomicznej jedynie do kierunku ekonomia. Autor również celnie zwraca uwagę na istotną rolę publikacji popularnonaukowych jako cennego narzędzia w upowszechnianiu wiedzy na temat ekonomicznych aspektów w dorobku naukowym Kopernika. Przestrzega jednak, że popularyzatorski charakter prac niesie za sobą także niebezpieczeństwo powielania wielu błędów i nieścisłości, które mogą zniekształcać obraz Kopernika jako ekonomisty w społeczeństwie.

Podsumowując, należy jednoznacznie stwierdzić, że publikacja profesora Mirosława Bochenka zalicza się do wyjątkowych. Jest ona pierwszą, która w tak dokładny i wnikliwy sposób analizuje twórczość ekonomiczną Kopernika oraz odnoszące się do niej opracowania. Podobnie nikt do tej pory nie przedstawił tak szczegółowo i klarownie kwestii wypierania pieniądza lepszego przez pieniądz gorszy oraz zagadnienia stosunku Kopernik–Gresham pod kątem psucia pieniądza, jak zostało to zrobione przez prof. Bochenka. Jestem przekonany, że zawarte w publikacji ustalenia, informacje oraz odniesienia do prac poświęconych Mikołajowi Kopernikowi z pewnością przyczynią się nie tylko do popularyzacji wiedzy na temat wybitnego astronoma jako ekonomisty, lecz także będą stanowić inspirację do podjęcia kolejnych badań nad „prawem gorszego pieniądza”.

Mirosław Kłusek (Łódź)

ORCID: 0000-0003-4493-1440